

Simone van der Vlugt

Wij zijn de Bickers!

2019 Prometheus Amsterdam

© 2019 Simone van der Vlugt

Omslagontwerp Roald Triebels

Omslagbeeld *De buitenpartij*, Dirck Hals, 1627/Rijksmuseum
Amsterdam

Foto auteur Wim van der Vlugt

Lithografie afbeeldingen Marc Gijzen

Kaart schutblad Yde Bouma

Zetwerk Elgraphic

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3758 8

1

∞ Een wandeling door het zestiende-eeuwse Amsterdam

De twee mensen op de portretten kijken ernstig weg, alsof ze zich tijdens het poseren niet op hun gemak voelen. Typische zestiende-eeuwers zijn het, Pieter Gerritsz Bicker en zijn vrouw Anna Codde.

Anoniem, *Pieter Gerritsz Bicker en Anna Codde*. 1600-1699, Amsterdam Museum.

Hij draagt de zwarte bonnet die aan het eind van de vijftiende eeuw in de mode was, en een hooggesloten wambuis met een

gerimpeld kraagje. Zij is gekleed in een zwartlakens jak en heeft een witte hoofddoek om, met stijf gesteven slippen. In de zestiende eeuw hielden de mensen in het noorden van de Nederlanden niet zo van frivoliteiten. Hun kleding was donker en sober. Uit bodemvondsten blijkt hoe geliefd de lakense stoffen waren en in hoeveel tinten zwart ze geverfd werden. Op lakenloodjes, die als keurmerk aan de balen stof werden bevestigd, staat het soort zwart vermeld, zoals 'Geblaeuwt Swart', 'Amsterdams Swart' en 'Gal Swart'. Pieter Gerritsz houdt op het portret een opgerold stuk perkament vast, als om zijn belangrijke werk te ondersteunen, terwijl Anna haar hand laat rusten op een schedel, het symbool van de vergankelijkheid. De boodschap is duidelijk: al je aardse bezittingen kun je van de ene op de andere dag verliezen, en sowieso is alles maar tijdelijk.

De oudst bekende Bicker is Jacob, geboren omstreeks 1410 en getrouwd met Nelle Boel. Zij hebben gezorgd voor een flink nageslacht, waarvan de graad van bloedverwantschap met Pieter Gerritsz door het ontbreken van gegevens niet helemaal duidelijk is. Deze Pieter werd geboren in 1497, als oudste zoon van Gerrit Helmer van den Anxter en Machteld Pietersdr Bicker. Machteld was de oudste dochter van Pieter Bicker Meeus Doossensz, koopman in de Nieuwebrugsteeg, en van Ael Duynen. Zelf noemde ze zich gewoon Machteld Pietersdochter. Eigenlijk had Pieter dus de naam Helmer van den Anxter moeten dragen, maar de Bickers waren destijds al een vooraanstaande, machtige familie en dat zal wel de reden zijn geweest dat Pieter Gerritsz de naam van zijn moeder heeft gekregen.

Het was een turbulente tijd waarin Pieter en Anna leefden, die eerste helft van de zestiende eeuw.

In 1517 bekritiseerde de voormalige augustijner monnik Maarten Luther de rooms-katholieke kerk in een pamflet van

vijfennegentig stellingen, dat hij aan de deur van de kerk in Wittenberg hing. Daarin protesteerde hij tegen de handel in aflaten, de verering van heiligenbeelden en de pracht en praal in de rooms-katholieke kerk. Volgens Luther moest de mens terugkeren naar een soberder geloof, zonder opsmuk, heilige sacramenten, pelgrimstochten en biecht. Alleen God kon absolutie schenken en niet de mens, zelfs de paus niet. Luthers denkbeelden verspreidden zich snel en drongen ook in de Nederlanden door. Veel mensen deelden zijn kritiek op de katholieke kerk, met haar corruptie en pausen die voornamelijk op eigen gewin uit waren. Ze wilden terug naar de basis van het geloof en een soberder ingerichte kerk, zonder al die opschik. Wie de protestbeweging van Luther steunde, was een protestant. Zo kreeg de nieuwe leer haar naam, al vielen die gelovigen ook weer uiteen in stromingen als die van de calvinisten, lutheranen en doopsgezinden.

In 1517 was Pieter twintig en Anna dertien jaar. Thuis zal er vast gesproken zijn over wat er in de wereld gebeurde. Religie vormde de basis van het bestaan, het dagelijks leven was ermee doordrenkt, en de felle aanklacht van Maarten Luther deed een schokgolf door de samenleving gaan.

Intussen ging het leven van alledag gewoon door. Mensen werden verliefd, trouwden en kregen kinderen. We weten natuurlijk niet of ze echt verliefd waren of dat het een verstandshuwelijk was, maar feit was dat Pieter en Anna in 1522 trouwden. Vervolgens gingen ze in de Vergulde Pauw in de Warmoesstraat wonen, op het huidige nummer 69.

De Warmoesstraat is het oudste deel van Amsterdam en was in de zestiende eeuw de voornaamste straat van de nog relatief kleine stad. De naam herinnert aan de tijd waarin er veel moestuinen en 'warmoezerijen', groentekwekerijen, gevestigd waren. Warmoes is de verzamelnaam voor allerlei soorten tot moes gekookte groente.

In de eerste helft van de zestiende eeuw was Amsterdam niet meer dan een buurtje. De stadsmuren omsloten een vrij klein gebied, en de straten die wij nu kennen als de Gelderse-kade, de Kloveniersburgwal, de Binnen-Amstel en het Singel deden dienst als stadsgracht. Een wandeling door de stad zal Pieter en Anna niet zo heel veel tijd gekost hebben. Laten we een stukje met hen meelopen, in de richting van de Zeedijk.

Het is druk in de Warmoesstraat, het wemelt er van de voetgangers, karren en paarden. Het lawaai weerkaatst tegen de gevels van de hoge, smalle huizen. Op de zolders liggen pro-

Cornelis Anthonisz, *Gezicht op Amsterdam in vogelvlucht*.
1538, Amsterdam Museum.

ducten opgeslagen die de handel met de Oostzee, tussen Scandinavië en Rusland, oplevert: graan, pelzen en hout. Ook Pieter verdient daar zijn brood mee. Bij de Wijde Kerksteeg slaan we af en lopen we het pittoreske Oudekerksplein op, om de kerk heen. Via de Oudezijds Voorburgwal en Oudezijds Achterburgwal komen we door een dwarssteegje op de Nieuwmarkt. Althans, zo heet het plein in onze tijd. Pieter en Anna stuiten hier op de Sint-Anthonispoort, die de grens van de stad markeert. Laten we even de poort doorgaan.

We zijn nu buiten de stadsmuur en staan op een zanderig dijkje dat naar de Sint-Anthonisdijk voert. Een heel eind verderop, op veilige afstand, kunnen we het Sint-Anthonisgasthuis zien liggen. Daar worden leprozen, mensen die melaats zijn, opgevangen. Tegenwoordig ligt daar een druk verkeersplein, het Mr. Visserplein, dat het Waterlooplein, het Jonas Daniël Meijerplein, de Muiderstraat, de Rapenburgerstraat, de Valkenburgerstraat en de Jodenbreestraat met elkaar verbindt, maar nu is het er nog een en al landelijke rust.

De Sint-Anthonisdijk gaat over in de Diemerzeedijk, die langs de Zuiderzee naar Diemen, Muiden en Weesp voert, maar wij kijken een beetje rond buiten de stadspoort. Aan weerszijden van de weg staan lange rijen houten rekken opgesteld, ramen genaamd, waar geverfde stoffen aan te drogen hangen. Ook liggen hier veel textielwerkplaatsen, waar wol wordt gevilt, geeraard en geverfd. Vanwege de bijtende stank – bij het vilten wordt urine gebruikt – moeten die werkzaamheden buiten de muren plaatsvinden. Het water in de sloten kleurt groen en zwart van de wol die erin uitgespoeld wordt. Eind zestiende eeuw zal dit gebied binnen de stadsmuren getrokken worden, en krijgen de sloten namen als Raamgracht, Verversstraat en Groenburgwal, maar nu pruttelen hier de verfketels nog. De stank van meekrap, gal en aluin slaat op mijn keel, laten we maar terug de stad in gaan.

We lopen naar de Oudezijds Achterburgwal, tot aan de Grimburgwal. Vanaf daar is het een korte wandeling naar de volgende stadspoort, de Regulierspoort. Tegenwoordig is van dat machtige bolwerk alleen de Munttoren over. Zoals ik al vertelde was Amsterdam in die tijd nog erg klein. Vijzelstraat, Reguliersbreestraat, Rembrandtplein, het bestond allemaal nog niet. Bij de Regulierspoort eindigt de stad, dus we slaan de Kalverstraat in. Dit is een van de oudste straten van Amsterdam, de eerste vermelding dateert van 1393. Het is in de huidige tijd, met al die kledingwinkels en fastfoodrestaurants, moeilijk voor te stellen, maar in de zestiende eeuw kon je aan het begin van de Kalverstraat, ter hoogte van het Spui, terecht voor koeien en ossen. Vandaar dat dit gedeelte van de straat ook wel de Ossenmarkt werd genoemd.

Aan het einde van de Kalverstraat opent de stad zich en strekt 'de Plaetse' zich voor ons uit. De naam Dam komt van dit stukje land dat de oevers van de Amstel met elkaar verbond, en werd pas begin zeventiende eeuw voor het eerst gebruikt. Voor het gemak zullen we het plein nu ook al de Dam noemen.

Niet alleen de naam is veranderd, ook het plein is voor ons onherkenbaar. Het is een stuk kleiner dan wij gewend zijn en staat vol huizen en herbergen. En waar is de ingang van de Nieuwe Kerk gebleven? De kerk komt helemaal niet op het plein uit, maar gaat schuil achter rijen huizen. Ook het Paleis staat er nog niet. Op de plaats waar dat later zal komen bevindt zich het grotendeels uit hout opgetrokken veertiende-eeuwse stadhuis, met een rij huizen ernaast.

Aan de rechterkant van het plein vinden we de Waag, vlak bij het Damrak, waar de vracht direct van de schepen naar het waaggebouw gebracht wordt. De enorme drukte maakt duidelijk dat de Dam nodig uitgebreid moet worden. De handel op de Oostzee heeft de economie van Amsterdam een enorme

impuls gegeven, met als gevolg dat het aantal inwoners na 1545 bijna is verdubbeld.

Ook vandaag krioelt het er van de mensen. Marktlui, deftige burgers en het gewone volk mengen zich tot een bonte menigte die onophoudelijk in beweging is. Tegen de zwartlakense mantels van de regenten steekt de kleurrijke kleding van dienstboden en marktlui helder af. Het is opvallend dat het gewone volk in vrolijk geel en lichtblauw gekleed gaat. Waarschijnlijk heeft het er mee te maken dat veel mensen afkomstig zijn uit naburige dorpen, waar ze nog in klederdracht gehuld gaan. Boeren en arbeiders die smerig werk verrichten passen hun kleding daar natuurlijk wel op aan.

Paarden trekken sledes over het hobbelige plaveisel, dat bezaaid is met schubben van de vismarkt, die in volle gang is. Meeuwen vliegen kriesend over en maken af en toe een duikvlucht om visresten van de grond te pikken. Er hangt een zilte lucht, vermengd met de uitwerpselen van paarden en het afval op straat.

Op de hoek van de Vogelsteeg en het stadhuis staat iemand die net is gegeseld, 'dat er 't rode bloed uit vloeijen zal', nog een tijdje aan de schandpaal tentoongesteld. Pieter en Anna kijken er niet van op; lijfstraffen zijn dagelijkse kost in die tijd. Het gekerm van de gestrafte wordt trouwens overstemd door het vrolijke gebeier van de stadhuisklokken, zodat niemand veel aandacht aan hem besteedt. Groepjes mensen verdringen zich voor de aanplakborden waar nieuwe keuren (wetten) worden afgekondigd, en waar vonnissen en ander nieuws vermeld staan.

We wurmen ons door de drukte heen, de Dam af. Daarachter liggen alleen nog de Nieuwezijds Voorburgwal en Nieuwezijds Achterburgwal, begrensd door de vestingmuur en de stadsgracht, het latere Singel. We kunnen kiezen: gaan we de Nieuwendijk op of lopen we langs het Damrak? Laten

we dat laatste doen. Damrak is de naam van het water; een rak is het rechte stuk van een rivier. De kade die erlangs loopt wordt Op 't Water genoemd. Pas in de negentiende eeuw, als de boel grotendeels wordt drooggelegd, krijgt de straat de naam Damrak. Het is er een drukte van belang, je kunt er amper een stap verzetten. Overal zijn arbeiders bezig de lading uit de schepen te halen en de pakhuizen in te sjouwen, de kade staat vol manden, kisten en rollen touw. Meeuwen krijsen, een mengeling van geuren hangt om ons heen; zout, haring, vers geschaafd hout, de muffe geur van bont. Aan het einde van Op 't Water steken we de Nieuwe Brug over. We blijven even staan en genieten van het uitzicht op het woelige IJ, vol koggeschepen, hulken, fluiten en karvelen. Hier, halverwege de brug, vangen we al iets op van de teerlucht die ons vanaf de overkant tegemoetkomt. Die oever heet de Oude Teertuinen, waar de teerders het onderhoud aan de schepen uitvoeren. Tegenwoordig ligt hier de Prins Hendrikkade, waar de trams langsrijden, op weg naar het Centraal Station. Die kant gaan wij niet op, we steken de brug over en wandelen rechtdoor de stad in.

Op de Zeedijk beklimmen we de eerste toren van de stadsmuur. Kijk het water van het IJ eens schitteren in de zon, en de zeilen van de schepen klapperen in de wind! De zeebries verdrijft de stank van het laagstaande water van de Lastage, die vlak onder de stadsmuur begint. Het is alsof het IJ een flinke hap uit de stad heeft genomen, waardoor hier een natuurlijke haven is ontstaan. Die ligt nu nog buiten de muren maar zal in 1579 met de stadsuitbreiding erbinnen komen te liggen.

De Lastage is een drassig gebied, vol moeraspoelen, eilandjes en houtwerfjes waar schepen worden gebouwd, bevoorraadt, gelost en onderhouden. Ook de schepen van Pieter en Anna meren hier aan, met hun kostbare lading uit de Oostzee. Wie

Cornelis Anthonisz, *de Lastage en omgeving*, detail uit *Gezicht op Amsterdam in vogelvlucht*. 1538, Amsterdam Museum.

rijk wil worden in het zestiende-eeuwse Amsterdam doet aan scheepvaart.

Vooraf naar graan is veel vraag, het is een onmisbaar ingrediënt voor zowel brood als bier. Pieter heeft bergen graan nodig voor zijn brouwerij, en wat overblijft verkoopt hij door. Zijn schepen gaan niet met lege ruimen terug naar de Oostzee, ze zitten volgestouwd met zeep en zout. Vooral in de Baltische landen is daar grote behoefte aan. Dat komt goed uit, want

Pieter is ook muntmeester en zeepzieder. ‘Zieden’ betekent ‘koken’ (denk aan ‘zieden van woede’) en zeepzieden is het vervaardigen van zeep. Die werd gemaakt met ingrediënten als reuzel, boter, levertraan en verschillende soorten oliën, die in een ketel met loog aan de kook werden gebracht. De Amsterdamse zeepziederijen stonden goed bekend en leverden vanaf de vijftiende eeuw zeep van hoge kwaliteit af. Maar Pieter handelde niet alleen in zeep, hij kocht ook zout in Frankrijk om te verhandelen, zoals we later nog zullen zien.

We laten de stinkende Lastage voor wat die is en lopen de Zeedijk op. Eind dertiende eeuw, toen Amsterdam nog geen stadsmuren had, was dit echt een dijk, die de stad beschermde tegen het water van de Zuiderzee. Daarna werd de dijk volgebouwd met herbergen en tapperijen, en vormde de Zeedijk het hart van het havenkwartier. Via de Zeedijk keren we terug naar ons beginpunt, en al gauw staan we weer voor Warmoesstraat 69.

Alles bij elkaar zal de wandeling nog geen uur geduurd hebben. Pieter en Anna herkenden hun huis niet aan een nummer, maar aan de gevelsteen. Eeuwenlang heeft men op deze manier hun bestemming gezocht. Pas in 1795, toen de Fransen onder leiding van Napoleon ons land bezetten, werd de nummering van huizen ingevoerd.

Pieter en Anna woonden in de Vergulde Pauw, en op hun gevel prijkte dan ook de afbeelding van een pauw. Vandaag de dag kunnen we die prachtige vogel nog altijd terugzien in het melkglas van de voordeur. Dat glas dateert niet uit de tijd van Pieter en Anna. Het was destijds alleen mogelijk om kleine glasplaatjes te maken, die aan elkaar werden gelast, waardoor de glas-in-loodramen ontstonden die zo typerend zijn voor die tijd. Ook de gevelsteen van de pauw is helaas verdwenen, maar omstreeks 1885 is deze vervangen door de gevel die we nu kunnen zien. In 1995 werd bij opgravingen op het nabij-

Gevelsteen met pauw, vermoedelijk afkomstig van Warmoesstraat 69, het huis van Pieter en Anna Bicker.

gelegen Oudekerksplein een zandstenen versierde omlijsting met een pauw gevonden, waarvan wordt aangenomen dat die uit de gevel van Warmoesstraat 69 afkomstig is. Jammer dat hij niet is teruggeplaatst.